

SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNAN MIETINTÖ 3/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi mielen- terveyslain muuttamisesta

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 26 päivänä marraskuuta 2013 lähettänyt sosiaali- ja terveysvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi hallituksen esityksen eduskunnalle laiksi mielenterveyslain muuttamisesta (HE 199/2013 vp).

Lausunto

Eduskunnan päätöksen mukaisesti perustuslakivaliokunta on antanut asiasta lausunnon (PeVL 5/2014 vp), joka on otettu tämän mietinnön liitteeksi.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- hallitusneuvos Riitta-Maija Jouttimäki ja lääkintöneuvos Helena Vormaa, sosiaali- ja terveysministeriö
- esittelijäneuvos Arja Myllynpää, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira

- poliisijohtaja Seppo Kolehmainen, Poliisi-hallitus
- ylitarkastaja Jenni Ahtiainen, Etelä-Suomen aluehallintovirasto
- ylilääkäri Antti Hemmi, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä
- lakimies Merja Karinen, Mielenterveyden Keskusliitto
- lakimies Jean-Tibor IsoMauno, Suomen Kuntaliitto
- terveystieteellinen asiantuntija Mervi Katte-lus, Suomen Lääkäriliitto ry
- kehitysjohtaja Kristian Wahlbeck, Suomen Mielenterveysseura
- pääsihteeri Hanna-Mari Alanen, Suomen Psykiatriyhdistys ry
- toimitusjohtaja Merja Hirvonen, Terveys-palvelualan Liitto ry
- puheenjohtaja Kati Liukko, Valtakunnallisen kansanterveystyön johtajien verkosto
- oikeustieteen lisensiaatti Riitta-Leena Paunio.

HALLITUKSEN ESITYS

Mielenterveyslakia ehdotetaan muutettavaksi niin, että myös muu kuin virkasuhteessa oleva laillistettu lääkäri voisi laatia tarkkailulähetteen laissa säädetyillä edellytyksillä. Myös lääkärin tehtävissä ammatinharjoittamislainsäädännön mukaisesti toimiva lääketieteen opiskelija voisi laatia tarkkailulähetteen osana terveyskeskus-

lääkärin toimintavelvollisuutta. Tarkkailulähetete (M1) määriteltäisiin mielenterveyslaissa niin, että sillä tarkoitettaisiin lääkärin allekirjoitamaa lausuntoa potilaan tahdosta riippumattoman hoidon tarpeesta. Tarkkailulähetteen tulisi voimassa olevaa lakia vastaavasti sisältää perusteltu kannanotto mielenterveyslain mukaisten

tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiseen edellytysten täyttymisestä.

Poliisin virka-apua esimerkiksi potilaan kuljettamiseksi terveyskeskukseen tai sairaalaan voisi jatkossakin pyytää vain virkasuhteinen lääkäri. Muu kuin virkasuhteinen lääkäri voisi kuitenkin ilmoittaa terveyskeskukselle tai sairaalalle todennäköisesti tahdosta riippumattoman hoidon tarpeesta olevasta henkilöstä tutkimuksiin noutamista tai virka-apupyynnön tekemistä varten.

Mielenterveyslakia ehdotetaan muutettavaksi myös siten, että tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalle potilaalle olisi varattava mahdollisuus saada sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvio hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. Sairaalan olisi huolehdittava siitä, että ulkopuolinen lääkäri kutsutaan

paikalle potilaan tutkimista ja lausunnon antamista varten. Potilaalle olisi annettava mahdollisuus omalla kustannuksellaan hankkia lausunto myös itse valitsemaltaan lääkäriltä. Potilaalle tulisi lisäksi antaa mahdollisuus saada hoitonsa jatkamisen edellytykset arvioitaviksi hoidon kestäessä.

Ehdotetuilla lain muutoksilla selkiytettäisiin rikosoikeudellista ja vahingonkorvausoikeudellista vastuuta tilanteissa, joissa muu kuin virkasuhteessa oleva lääkäri käyttää lain nojalla julkista valtaa. Ulkopuolisen lääkärin arvio vahvistaisi potilaan oikeuksia tahdosta riippumattoman hoidon jatkamista koskevassa päätöksenteossa.

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä huhtikuuta 2014.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Yleisperustelut

Yleistä

Esityksen tavoitteena on mahdollistaa tarkkailulähetteen laatiminen niin, että hoidon tarpeesta olevien henkilöiden pääsy hoitoon turvataan ottaen huomioon terveydenhuollon palvelujen erilaiset järjestämis- ja tuottamistavat. Samalla huolehditaan potilaiden muiden perusoikeuksien mahdollisimman täysimääräisestä toteutumisesta. Lakiehdotuksessa selkeytetään lääkäreiden vastuuta julkisen vallan käytössä.

Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrääminen edellyttää neljässä vaiheessa tehtyä lääkärin arviointia henkilön tilasta ja hoitoon määräämisen edellytysten täyttymisestä. Potilaasta on laadittava tarkkailulähete, hänet on otettava sairaalaan tarkkailuun, tarkkailun perusteella on laadittava lausunto ja päätös hoitoon määräämisestä. Hoitoon määräämistä koskevaan päätökseen voi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. Lakiehdotuksen mukaan tarkkailulähetteen laatiminen ei enää jatkossa edellytä lääkärin olevan virkasuhteinen vaan myös työsuhteinen lääkäri tai esimerkiksi

yksityisvastaanottoa pitävä psykiatri voi laatia tarkkailulähetteen.

Esityksessä ehdotetaan potilaan oikeusturvan parantamista siten, että hän voi pyynnöstä saada hoitavan sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvion siitä, täytyvätkö tahdosta riippumattoman hoidon jatkamisen edellytykset. Potilas voisi myös omalla kustannuksellaan pyytää arvion itse valitsemaltaan lääkäriltä.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää ehdotettuja muutoksia perusteltuina ja puoltaa niiden hyväksymistä jäljempänä esitetyin täsmennyksin. Valiokunta toteaa, että valmisteilla oleva laaja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos edellyttää myös mielenterveyslain uudistamistarpeiden arviointia. Valiokunta pitää tärkeänä, että arviointi ja tarvittava mielen-terveyslain uudistus tehdään mahdollisimman pian palvelurakennemuutuksen jälkeen.

Tarkkailuun lähettäminen

Tarkkailulähetteellä tarkoitetaan lääkärin allekirjoittamaa lausuntoa potilaan tahdosta riippumattoman hoidon tarpeesta. Tarkkailulähetteen laatiminen on ensimmäinen osa monivaiheista

menettelyä, joka voi johtaa potilaan lähettämiseen sairaalaan, tarkkailuun ottamiseen, tarkkailulausunnon antamiseen ja tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiseen.

Perustuslakivaliokunta katsoi lausunnossaan, että tarkkailulähetteen laatimisessa on kysymys lääketieteellisen hoidon arvioinnin ohella myös julkisen hallintotehtävän hoitamisesta. Perustuslakivaliokunta katsoi kuitenkin, ettei tarkkailulähetteen laatimisella ole sellaisia oikeusvaikutuksia, että muulle kuin virkasuhteiselle lääkärille annettavaa toimivaltaa voitaisiin pitää merkittävän julkisen vallan käyttönä. Lausunnon mukaan sääntely täyttää muiltakin osin perustuslain 124 §:n edellytykset hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää lakiehdotusta tarkoituksemukaisena ja ehdottaa 9 a §:n täsmentämistä sen selkeyttämiseksi, että tarkkailulähetteen laatimisoikeus on sekä julkisen että yksityisen terveydenhuollon palveluksessa olevalla laillistetulla lääkärillä.

Lakiehdotuksen mukaan tarkkailulähetteen voi terveyskeskuksessa laatia myös virkasuhteinen lääketieteen opiskelija, joka voi terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun asetuksen perusteella toimia tilapäisesti lääkärin tehtävissä laillistetun lääkärin johdon ja valvonnan alaisena. Ehdotetun 9 a §:n perusteella muun kuin virkasuhteisen lääkärin on oltava laillistettu lääkäri. Ottaen huomioon tarkkailulähetteen laatimiseen liittyvät perusoikeusnäkökohdat, valiokunta katsoo, että mielenterveyslain kokonaisuudistuksen yhteydessä on vielä arvioitava, voiko tarkkailulähetteen laatijana toimia myös yksityisessä terveydenhuollon toimintayksikössä lääkärinä tilapäisesti toimiva lääketieteen opiskelija. Tämä yhdenmukaistaisi lääkärin toimen harjoittajien oikeutta tarkkailulähetteen laatimiseen ja selkeyttäisi tilannetta terveyskeskuksissa.

Virka-apu ja tarkkailuun ottaminen

Perustuslakivaliokunta piti lausunnossaan selvänä, että kaikki ne ratkaisut, joilla olennaisesti puututaan perustuslain 7 §:ssä tarkoitettuun hen-

kilökohtaiseen vapauteen tai koskemattomuuteen (esim. tarkkailuun ottaminen, hoitoon määrääminen ja virka-apun pyytäminen) sisältävät merkittävän julkisen vallan käyttöä. Tällaisia tehtäviä voidaan perustuslain 124 §:n mukaan antaa vain viranomaisille.

Perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että sääntely mahdollistaa tilanteen, jossa virkasuhteinen lääkäri ei ole vielä henkilökohtaisesti tutkinut potilasta siinä vaiheessa, kun hänet noudetaan, viime kädessä poliisin virka-apua käyttäen, terveyskeskukseen tai sairaalaan. Perustuslakivaliokunta piti tärkeänä huolehtia siitä, että virkasuhteisella lääkärillä on virka-apupyynnöstä päättäessään myös tosiasialliset mahdollisuudet varmistua hoidon tarpeen edellytysten täyttymisestä.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää tärkeänä, että tahdosta riippumattoman hoidon tarpeessa oleva henkilö saa tarvitsemansa hoidon mahdollisimman nopeasti ja sujuvasti. Terveydenhuollon palvelujärjestelmän eri osissa voi esimerkiksi syntyä tilanne, jossa potilas on psykiatrisen sairautensa vuoksi todennäköisesti vaaraksi itselleen tai muille ja jossa poliisin virka-apu henkilön kuljettamiseksi sairaalaan on tarpeen. Koska perustuslain asettamat vaatimukset henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen puuttumiselle edellyttävät virka-apun pyytäjän olevan virkasuhteisen, on virkalääkärin tavoittamiseen oltava selkeät ja sujuvat menettelytavat. Valiokunta pitää myös tärkeänä, että virka-apupyynnön tekemistä varten virkalääkäri saa välttämättömät tiedot potilaasta. Lainsäädännön käytännön toimivuutta on tältä osin seurattava huolellisesti.

Perustuslakivaliokunta piti lisäksi tärkeänä, että virkasuhteinen lääkäri arvioi tarkkailulähetteen perusteella tuodun henkilön tarkkailuun ottamisen edellytykset mahdollisimman nopeasti. Sosiaali- ja terveysvaliokunta korostaa, että näissä tilanteissa on kyse päivystyksellistä apua tarvitsevista potilaista, jotka on tutkittava sairaalaan saapumisen jälkeen välittömästi lääketieteellisen kiireellisyysjärjestyksen mukaisesti.

Yksityiskohtaiset perustelut

9 a §. Valiokunta ehdottaa pykälään kielellisiä tarkistuksia ja uutta 3 momenttia, jolla yleisperusteluissa esitetyistä syistä selkeytetään sitä, että poliisin virka-apua pyytävän lääkärin on edelleen oltava julkisessa terveydenhuollossa toimiva virkasuhteinen lääkäri. Pykälän 4 momenttia ehdotetaan täsmennettäväksi esityksen tarkoitusta vastaavasti siten, että muu kuin virkasuhteinen julkisessa tai yksityisessä terveydenhuollossa toimiva laillistettu lääkäri voi laatia tarkkailulähteen.

9 b §. Valiokunta ehdottaa 9 b §:ssä käytetyn sairaala-käsitteen täsmentämistä siten, että lääkäri voi tehdä ilmoituksen hoidon tarpeessa olevasta henkilöstä terveyskeskukselle tai muulle kunnalliselle päivystävälle terveydenhuollon yksikölle.

12 a §. Valiokunta ehdottaa 1 momentin täsmentämistä siten, että sairaalan ulkopuolisella lääkärillä tarkoitetaan hoitavan sairaalan ulkopuolista lääkäriä, jolloin saman sairaanhoito-

piirin toisessa sairaalassa toimiva lääkäri voi arvioida hoidon tarvetta. Pykälän 2 momentin viimeinen virke ehdotetaan poistettavaksi tarpeettomana.

12 d §. Säännöksen perusteella potilaan pyynnöstä tapahtuva hoidon jatkamisen edellytysten arviointi voidaan säädetyissä tilanteissa jättää tekemättä. Valiokunta ehdottaa säännöksen täydentämistä siten, että arvioinnin tekemättä jättämisen peruste on kirjattava potilasasiakirjoihin.

Voimaantulosäännös. Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa lakiehdotuksen voimaantulosäännöksen muuttamista siten, että voimaantulopäivä jää vahvistamisvaiheessa täydennettäväksi.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa,

että lakiehdotus hyväksytään muutettuna (Valiokunnan muutosehdotukset).

Valiokunnan muutosehdotukset**Laki****mielenterveyslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan mielenterveyslain (1116/1990) 29 §,

muutetaan 9, 12, 17 ja 31 § sellaisena kuin niistä on 12 ja 17 § laissa 1066/2009,

lisätään lakiin uusi 9 a, 9 b, 9 c, 12 a, 12 b, 12 c, 12 d, 23 a ja 31 a § seuraavasti:

9 §
(Kuten HE)

9 a §

Tarkkailuun lähettäminen ja terveyskeskuslääkärin toimintavelvollisuus

Terveyskeskuksessa työskentelevän virkasuhteisen lääkärin on laadittava potilaasta tarkkailulähte ja lähetettävä potilas tutkittavaksi

sairaalaan, jos hän suorittamansa tutkimuksen perusteella *toteaa*, että tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset ovat todennäköisesti olemassa. Tutkimuksen yhteydessä on selvitettävä, onko potilaan kotikunnan käytettävissä muita potilaan hoidon tarve huomioon ottaen sopivia ja riittäviä *palveluja*, ellei ole ilmeistä, että muut palvelut eivät sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömiä.

(2 mom. kuten HE)

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettu lääkäri voi pyytää poliisin virka-apua siten kuin 31 §:n 1 momentissa säädetään potilaan toimittamiseksi terveyskeskukseen, sairaalaan tai muuhun sairaanhoidon toimintayksikköön. (Uusi 3 mom.)

Muu kuin 1 tai 2 momentissa tarkoitettu *julkisessa tai yksityisessä terveydenhuollossa toimiva* laillistettu lääkäri voi laatia tarkkailulähteen, jos hän suorittamansa tutkimuksen perusteella *toteaa*, että tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset ovat todennäköisesti olemassa. Tutkimuksen yhteydessä on selvitettävä muiden *palvelujen* sopivuus ja riittävyys 1 momentin mukaisesti.

9 b §

Ilmoittaminen hoidon tarpeessa olevasta henkilöstä

Lääkäri voi tutkimuksiin noutamista tai virka-apupyynnön tekemistä varten salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa todennäköisesti tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset täyttävästä henkilöstä terveyskeskukselle tai *muulle kunnalliselle päivystävälle terveydenhuollon yksikölle*, jos hän pitää välttämättömänä tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytysten arviointia (*poist.*).

(2 mom. kuten HE)

9 c ja 12 § (Kuten HE)

12 a §

Ulkopuolinen arvio

Sairaalan on järjestettävä tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalle potilaalle tämän pyynnöstä mahdollisuus saada *hoitavan* sairaalan ulkopuolisen, riippumattoman lääkärin arvio ja lausunto hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. Sairaalan on annettava potilaalle tieto hänen mahdollisuudestaan saada sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvio. Ulkopuolisen lääkärin on oltava virkasuhteessa oleva psykiatrian erikoislääkäri tai muu virkasuhteessa oleva laillistettu lääkäri, joka on perehtynyt psykiatria.

Sairaala kutsuu ulkopuolisen lääkärin tutkimaan potilaan ja antamaan lausuntonsa siitä, ovatko tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset edelleen olemassa. Lausunnon antamista varten sairaalan ulkopuolisella lääkärillä on oikeus tutustua tutkittavaa koskeviin potilasasiakirjoihin. (*Poist.*)

(3 mom. kuten HE)

12 b ja 12 c § (Kuten HE)

12 d §

Hoidon jatkamisen edellytysten arviointi hoidon kestäessä

Hoitoon määrättyllä on oltava mahdollisuus saada hoidon jatkamisen edellytykset arvioitavaksi hoidon kestäessä myös ennen enimmäisajan täyttymistä. Mikäli potilaan aiemmin tekemästä pyynnöstä on kulunut lyhyt aika ja on ilmeistä, että muutosta potilaan tilassa ei ole tapahtunut, voidaan arvio jättää tekemättä. *Arvion tekemättä jättämisen peruste on kirjattava potilasasiakirjoihin.*

17, 23 a, 31 ja 31 a § (Kuten HE)

StVM 3/2014 vp — HE 199/2013 vp

Tämä laki tulee voimaan päivänä *kuuta* 20 .

Helsingissä 25 päivänä huhtikuuta 2014

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Juha Rehula /kesk	Sanna Lauslahti /kok
vpj.	Anneli Kiljunen /sd	Merja Mäkisalo-Ropponen /sd
jäs.	Outi Alanko-Kahiluoto /vihr (osit- tain)	Lasse Männistö /kok
	Sanni Grahn-Laasonen /kok	Hanna Mäntylä /ps
	Johanna Jurva /ps	Hanna Tainio /sd
	Laila Koskela /ps	Lenita Toivakka /kok
	Merja Kuusisto /sd	Anu Vehviläinen /kesk
		Erkki Virtanen /vas.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Harri Sintonen.